

יעקב טורי

הגנה עצמית בימי פרעות „הפיהפ“

מראשית אוגוסט ועד ראשית נובמבר שנת 1819 התחוללה ברחבי גרמניה תסיסה אלימה נגד היהודים, שזכתה בהיסטוריוגרפיה לכינוי „פרעות הפיהפ“¹. המאורעות התמורים ביותר אירעו בוויירצבורג, פראנקפורט, האמבורג והיידלברג, אך בכשלושים מקומות נוספים הפילה העמולה „הפיהפ“ את חתימתה על היהודים.² בעטיין של פורענויות אלו פרצו מהומות אף באחדות מערי דנית,³ ובפרט בכירה קופנהאגן.

סצרת „הפיהפ“ טבועה בחלקה בחותם שנאת־ישראל מדורי דורות, וכל המעיין בתעודות שנשתמרו מן הימים הנם, ייווכח על נקלה כגוון הקנאות הדתית של כתבי השיטנה, שהופצו בשער בת־רבים כשהם כתובים ביד בלתי מאומנת⁴ ולעתים אף התומים בשלושה צלבים. במקרה אחד נתקשרה התסיסה במישורן לעלילת־דם מן הסוג הידוע לשימצה,⁵ ובמקומות אחדים כוונה ביד נעלמה ליום־הכיפורים דווקא.⁶ ייתכן, שאף פירושה השנוי־במחלוקת של התיבה „הפ“ רומז באותו כיוון, לפחות במה שנוגע לזמן המשוער של התהוותו בימי מסעי־הצלב או — לכל המאוחר — בימי מלחמת שלושים השנה.

אפס, בחלקם יש במאורעות ובהסתה שנתלוותה אליהם גם איראלה גוונים חדשים, שטרם נודעו עד אז בצביונן של הפרעות שפרעו המונים מוסתים ביהודים. בראש וראשונה היה משום גוון פוליטי־מהפכני בולט. בין שמפרשים אותם כביטוי לתסיסה נגד משטרו של מטרנד בגרמניה,⁷ ובין שמסבירים אותם כ„הדחקה של מחאה סוציאלית“ וכמעין חזרה כללית למהפכה נגד שליטי המדינות⁸ — מכל מקום מבצבץ מעתה בשנאת־ישראל קו־אופי של תחליף לאידיאולוגיה מדינית וסוציאלית, כלומר, מתגלה בה סימן ראשון להתהוות האנטישמיות הפוליטית החדשה.⁹ ולא עוד, אלא המחאה הסוציאלית־פוליטית, שבאה לידי ביטוי בפרעות „הפיהפ“, כוונה לארדווקא נגד „רוצחי־משיחם“ או נגד „זרים“ ומויקים ונושכי־נשך, כי אם נגד

בעלי תנויות ממעמדות הביניים ונגד סוחרים אמידים ובנקאים של ממשלות: בית בנקארי החצר יעקב פון הירש בוירצבורג, בית רוטשילד בפראנקפורט, בית פון האבר בקארלסרוהה, בית הקשר (מוטר) בהאמבורג, משמשים יעדים ראשונים להתקפות הפרעות, ויותר מכך — מטרה לתעמולה המלבה את יצרי האלימות של האספסוף. שני עניינים עמדו במרכזה של תעמולה זו: „עלייתם המהירה והתעשרותם (של היהודים) וכן סימני החדש שהענקו להם כביכול בידי השלטונות.“¹⁰ כלומר, דווקא כניסתם המאוששת של היהודים למעגלי הכלכלה והחברה בערי גרמניה, תוך כדי התרחקותם המהירה מאורה חייהם המסורתית, עוררה את קינאת הפורעים ונתקשרה בדמיונם עם שנאתם למשטר השליט במדינותיהם, שעודד כביכול את היהודים בעלייתם ולא חש שהוא הולך „משתעבד“ להם בעטיו של תהליך זה. חודשיים בלבד לפני פרוץ המהומות בבאדן בא הלך־רוח זה לידי ביטוי ברור ביותר בכתב־בקשה מאת שלוש ערים אל אסיפת המעמדות, כשהשנאה הפוליטית־סוציאלית החדשה מתקשטת אף בביטויי השנאה הנוצרית הישנה:¹¹

„מספר מדהים של אנשים קושרי־קשר... זכו כעת, כנראה בזכות חסדי שלטון ללא תכלית, לחירויות רבות יותר משזכו להן הנתיבים הנוצריים והאורחים הממשיים של מקומותינו... אומה, שמגמתה האמיתית רוויה תאוות השלטון, שואפת וטוענת בהתמדה אך לזאת: ליהפך, ויהי־מה, כעבור שנים מועטות לאומה השלטת... (אומה) השרויה בניגוד קוטבי לכל הנוצרים — אנטי־כריסט. אומה הטוענת וחוזרת וטוענת עד היום, ליעוד של עִם־החירה, של בעלים ואדונים על העולם כולו...“

כבר הוסבר במקום אחר, כי אכן מסלולת סיסמת „שלטון־העולם היהודי“ תפקיד אינטגרלי בניבוש האידיאולוגיה האנטישמית המודרנית,¹² והנה סוכיחה הפיסקה הנ"ל, כי חותמת של סיסמה זו טבוע אף בהלך־הרוח שהכשיר את הקרקע לפרעות „הפ"פ“.

אם מצויים במאורעות אלה בקרב שונאי־ישראל סממנים ראשונים של האנטישמיות, כפי שהתגבשה והלכה לקראת צורתה התהומית של המאה שלנו — שמא הופיעו אף מצד היהודים סימנים ראשונים של רח־התנגדות לפורעים ושל עמידה על הנפש?

*

אכן, היו לפחות ארבעה נסיונות להגנה עצמית בימי סערת „הפ"פ“, ואף־כי לא סייעו ליצירה של תודעת־התנגנות כציבור היהודי לקראת הבאות — כשם שלא סייעו לכך גם הנסיונות הספורים (ז), שנעשו בימי הפרעות של „שנת החירות“¹³ — מכל מקום כן הראוי לתעלותם מתחום־הנשיית. מעשי התנגנות אירעו בוירצבורג, פראנקפורט, קינצלסאד (וירטמברג) והאמבורג.

ראשית הפרעות היתה בוורצבורג, ובעיר זו נעשה כנראה גם הנסיון הקלרש הראשון להדוף פורעים באמצעי־הגנה פרימיטיביים. התוקפים שיידו אבנים על בתי יהודים, נפגשו לפחות ליד בית אחד על־ידי מטר־אבנים מן הצד היהודי. אך המעשה היה ללא הרעיל, אדרבה, בעקבותיו גבר זעמם של הפורעים „והיה להשתוללות“.¹¹ מדברים אלה משתמע, מה שנהגו אחד אף הדפים כסברה משל כתבו, כאילו היתה פעולת ההתנגדות דווקא גורם לפרעות, ולא תולדה מהן. זה הולם כנכון, את מגמות הפורעים ואוהדיהם, שביקשו לאחר מעשה לטהר עצמם מכל אשם על־ידי „הזכחת“ אשמתם של היהודים. אך מאידך גיסא לא הלמו מעשי ההתנגדות את דימוי היהודי, כפי שהיה רוח עדין בציבור ואף במוחותיהם של פקידי־השלטון, ולכן לא הרחיבו את הדיבור עליהם. ראייה לכך תשמש העובדה, שכל הדו־חות הרשמיים אינם מזכירים כל־עיקר את נסיון־ההגנה היהודי¹² ושנשכח ברבות הימים.

דומה לכך היתה פרשת ההתנגדות של יהודי פראנקפורט. אף שם, כמו בוורצבורג, שימשו שני מקרי ההתנגדות היהודית בפני התוקפים הראשונים תירוץ בפי הפורעים עצמם כדי לתצדיק את התפרעותם. המקרה הראשון אירע ליד בית הדואר, מקום שם רגילים היו להמתין פקידי מסחר יהודים ולא־יהודים לחלוקת המכתבים הנוגעים לעסקי מעבדים (ופקידי בות רוטשילד ביניהם). בהגיע הידיעות הראשונות על מאורעות וורצבורג (8-9 באוגוסט 1819), נשמעו במקום קריאות „הפיהפ“ והתפתח דין־דברים, „מאחר שיהודים אחדים העזו פנים ולא סבלו זאת בשוויון־נפש“.¹³ טיב מעשיהם של פקידי המסחר היהודים לא פורט בדו־ה הנוכח, אך מכל מקום היה די בהם כדי להפסיק את התסיסה, ולא אירעו התכשופות נוספות באותו מקום ובאותו זמן. רק בלילה שבין ה־10 ל־11 באוגוסט פרצה מהומה גדולה ברובע היהודי. גם שם נתקל כנראה גל הפורעים הראשון בהתנגדות פעילה מצדם של יהודים צעירים, כי „ודאי הוא שפתאום נפוצה השמועה ברוב חלקי העיר, שהיהודים טכים את תנוצרים“.¹⁴ בשמועה זו היה כנראה יסוד כלשהו של אמת: היהודים הסמו את שערי בתיהם, הגיפו את התריסים על חלונותיהם והתנגדו במידת האפשר. אך „התנגדות היהודים מתוך הכתים והחלונות היתה לשווא“, ובתים רבים נפרצו.

אחרי לא נזכרו מעשי ההגנה בפראנקפורט אלא באקראי ובידיעות עתונאיות מאוחרות, מכל מקום נמצא להם ביטוי מרומז גם בהודעתו הרשמית של ראש העיר והסינאט מיום 11 באוגוסט, שנועדה להרגיע את הרוחות ולהחזיר את הסדר על כנו אחרי ליל הפרעות. הודעה זו נבעה לא־דווקא מרצונם החופשי של ראשי העיר, אלא היתה בבחינת כניעה ללחץ הדיפלומאטי שהופעל עליהם מצד שגרירי אוסטריה ומדינות אחרות של „הברית הגרמנית“, אשר מושב מוסדותיה היה בפראנקפורט.¹⁵ לצד פנייה אל האזרחים לשמור על השקט ולהימנע ממעשי אלימות נוספים, הופנתה גם אזהרה אל יהודי העיר: „... שיימנעו בקפדנות מלתת עילה כלשהי לאי־שקט בעיר הזאת, ולא ישיטו לציבור התושבים הנוצריים סיבה לתלונות מוצדקות על־ידי התנהגות ללא־ענוה ועל־ידי עוות־מצח“. הביטוי „עוות־מצח“ מכון כנראה לנסיגות ההתנגדות שעליהם סופר לעיל. ראייה לכך ניתן למצוא בביטויים מקבילים

מכרזים דומים שפורסמו בהאמבורג, מקום שם היתה קיימת אולי אפילו התארגנות מסוימת להגנה עצמית, ובכל אופן קיבלה שם פעילותם ההגנתית של היהודים ממד ציבורי מסוים, שעלה על ממדי הפעילות היהודית במקומות האחרים.

גילוייה הראשון של התסיסה בהאמבורג קשור בהתכתשות, שפרצה בשניים-שלושה בתי"קפה ליד אגן האלסטר שבלב העיר. יהודים צעירים נהגו להתכנס בהם, ובערב־שבת ת"ס באוגוסט פרצה מהומה כללית, כשנוצרים ויהודים לחצו על זכות הישיבה בבתי"קפה, בהשתמשם במקלות, שברייסיסאות ורגלי־שולחנות. אף־על־פי שעתוני חוץ פורסמו ידיעות קצרות על כך,¹⁹ עברו עתוני האמבורג בשתיקה גמורה על התנוונותם של היהודים. לא כן הכרוז שפירסם הסינאט להרגעת הרוחות. הגוסס הראשון שהוצע לפירסום, היה תריף במיוחד, אך לבסוף נשמטה ממנו הפיסקה המבעיתה ביותר. (הפיסקה שהושמטה בסוגריים).²⁰ הפנייה דומה מאוד לזו של הסינאט בפראנקפורט, וגם בהאמבורג הוזכרו היהודים — אגב אתראה המופנית אל כלל התושבים — „שלא יתנו עילה למריבות חדשות על־ידי התנהגותם, אלא בכל המקומות הציבוריים שבהם יופיעו (וסוטב שיתרחקו מהם, מפני שגרמו בעצמם נוכחותם, ולפעמים אף ביוזמתם, לפרוץ אירועים) חייבים הם לנהוג בלי עזות־סצת, בזהירות, בענווה ובנימוס...". ועוד הושמטה מן הכרוז פיסקה שלימה האומרת: „במקרה של תלונות כלשהן בשטח העיר חייב כל אחד, יהא נוצרי או יהודי, להימנע מכל שמירה עצמית או עזרה עצמית, ועליו לבקש, לפי הנסיבות ובאורח סדיר, הגנה ועזרה מידי המשמרות הקרובים... או בדרך הגנה אחרת". אין לדעת, באיזו מידה הישפעה לשון חריפה זו מן העובדה, שבין האנשים שנאסרו בימי הפרעות על־ידי כוחות־הביטחון נמצא אף יהודי אחד שהואשם בהתנהגות חצופה.²¹

יותר משמלמדים פרטים אלה על מעשיהם של הצעירים היהודיים, ניתן ללמוד מתוך ספר הפרוטוקולים של הקהילה היהודית: פרנסיה התכנסו תכופות בימי הפרעות וניסו לעורר את שלטונות העיר להתערבות פעילה ויעילה ולהחזרת הסדר בעיר. תחילה לא חשבו הפרנסים את מעשי הצעירים לרצויים. אך משהשתוללו הפרעות למשך שלושה ימים ואין מוחת, נמצא מי שגילה הבנה „למספר צעירים שכאילו התאחדו, מלוחטים מן העלבונות, כדי להשיב בכוח על בוזנות כאלה וכיוצא באלה". ולא עוד, אלא ביום 23.8.1819 הוגשה הצעה ברורה לתמיכת הקהילה בצעירים: „עתה, לאחר שהתרחבה המהומה וגברת הסכנה, שוב אין (הפרנסים) רשאים להתאפק. שכן אין הם יכולים לקבל על עצמם את האחריות לכך בהתחשב עם שלום הקהילה. ושוב גם אין ביכולתם לרסן את צעירי ישראל בכל הנוגע להתגוננות ולעמידה על הנפש! כי ביניהם מצויים אחדים שיטו נפשם בכף למען המולדת הגרמנית, והללו לא יסבלו עוד פגיעות כאלה".²² לשון כנה כזאת טרם נשמעה בגרמניה, ועתידים היו לעבור עוד כ־50 שנה, עד שנשמעה שוב מפיהם של סטודנטים יהודיים.

אפס, בשעה שהתנסחה הצעה זו, אחזו גם המוסדות העירוניים באמצעים נמרצים יותר לדיכוי המהומות, והסערה דעכה והלכה.

ייתכן, שאחת ממטרות ההצעה הנ"ל מצד ראשי הקהילה היתה לדרבן דווקא את ראשי העיר לפעולה נמרצת יותר, ומטרה זו אכן הושגה. במידה שהיה בנימתם האזהרה של פרנסי הקהילה משום עידוד לצעירים, הרי נשא אף עידוד זה פרי. כבר למחרת היום, כלומר ב־24 באוגוסט, נכנסו הצעירים מחדש לפעולה באחד מבתי־הקפה, ויום לאחר־מכן התגונן כנראה יעדי בודד בפני ההמון שביקש להסתער על ביתו. מכל מקום הוגשה נגדו קובלנה בפני כוחות־הביטחון שחשו למקום המחומה, והוא נאסר — כביכול בשל העלבת הנרצרים.²¹ אך הפירות היפים של רוח ההתגוננות הבשילו רק כעבור חמש־עשרה ועשרים שנה, כשפרצו בהאמבורג מהומות חדשות נגד היהודים — שאחד ממוקדיהן היה שוב בבתי־הקפה שליד אגן האלסטר — והצעירים התארגנו אז להגנה עצמית כדבר הסובן מאליו, והצליחו לשחק את ותסיסה באיבה.

על המקרה הרביעי של התגוננות יהודית בימי פרעות „הפ"ה" נמסר מן העיירה קינצלסאו שבזריטמברג. דווקא ביחס למקום הזה נמצא סיפור־המעשה בדו"ח ממשלתי. לפי כל האמור עד כה, אין להתפלא שבדו"ח טושטשו הקווים העיקריים של המאורע, וכך תיאר נציב־המחוז את המקרה שאירע במוצאי־שבת, 21 באוגוסט:²² „כמה בחורים רווקים עמדו לפני בית־דירתו של יהודי־החסות בנדיקט (ברנד) יצחק, ואחד מהם קרא אל בנו של היהודי, שהגו חייל ונודמן למקום: „ה, וליגמאן! בגלל כך התפתח דו־דברים בין זה לבין הבחורים, אך קרוביו משכו אותו לתוך הבית. הוא ואחותו התלוננו, כי לאחר־מכן הוסלו אבנים לדלת ולתריסי החלונות. האחות אף טענה, כי אחד הבחורים אמר לוליגמאן: „מחר יתקבצו רבים, ואז נכה אותך עד שתישח נשמתך". באמת אירעו למחרת היום, וימים אחדים לאחר־מכן, מקרים של יידוי אבנים לבתיהם של יהודי המקום, אך לא לביתו של וליגמאן, שסימו לא נזכר עוד בפרשה".

לכאורה מקרה קטן־ערך, שלא גרר אחריו כל תוצאות חמורות. ולכאורה אף נעדר ממנו כל גילוי של אומץ־לב יהודי מיוחד, שכן לא סופר על תיגרת־ידיים או על מכת וחבורה. ובכל־זאת אומר העניין דרשני. חייל יהודי בשירות־החובה²³ מודטן לכיתו, מסתבך בדין־דברים עם בחורים אחדים מבני המקום, שומע מפייהם איזמי הפ"ה, ומגיש תלונה על כך לשלטונות.²⁴ ומאז ביתו לא נפגע עוד מידי הפורעים אף־על־פי שהוא עצמו חזר כנראה אל יחידתו. משמע — יותר משביקשו הבחורים להיפרע ממנו, הם חששו מפניו, בין שהרגישו את נחת זרועו כבר בפגישה הראשונה ובין אם לאו. היה איפוא ב־1819 כבר מי שמסוגל להתגונן ביעילות בפני הפורעים, והמקרה של קינצלסאו מלמד על כך.

*

חיילים יהודיים ששירתו שירות־חובה היו מצויים אז כבר במדינות גרמניות רבות ובקהילות יהודיות לא־מעטות. יתירה מזו — בזמן המלחמות נגד צרפת שירתו יהודים במקומות רבים במשמרות האורחיים, ובערים אחדות יצרו אף

פלגות-משמר יהודיות נפרדות,²¹ שבראשן עמדו קצינים יהודיים. ולא עוד, אלא בימי המלחמה נגד נאפוליאון בשנים 1813–1815 התנדבו או גויסו רבים לצבאות בנות-הברית וגילו אומץ-לב ומסירות-נפש במערכות כבדות מאלו שהתחוללו עתה ברחובות הערים. וכך נאמר במפורש על הצעירים היהודיים שהתגוננו באוגוסט 1819 בפני פורעי האמבורג, שהיו ביניהם כאלה אשר „שמו נפשם בכך למען הגולדות/ חלקם ממשותפי המערכות נגד נאפוליאון אף הצטיינו בקרבות ובוודאי היו מסוגלים לארגן פעולות-הגנה נגד אספסוף של פורעים. יתירה מזו, הם היו עשויים אף להיפרע מן המסיתים שמאחורי הקלעים. ביטוי להלכידות כאלה נתנה רחל לוינר-ארנהאגן באחת מאיגרותיה ביחס למצב בברלין:²² „עדיין טורר שקס בברלין, אך שם יש להרד במיוחד; שם שירתו היהודים במלחמה... מה יאמרו, אם היהודים היודעים אף הם לקרוא (בעתונים ובכתב-ידיעות) והיודעים את רודפיהם, יפקדו את קומץ האנשים — ומאחר שממילא רכושם ודמם הותרו, ינקמו את נקמתם בתם!“. אין זאת, כי-אם רחל לוינר העלתה בדמיונה את האפשרות של פעולות התגוננות ותגמול מצד היהודים, שלמדו להשיב מלחמה שפורה; אם כך, יש אולי לתמוך יותר על מיעוט מקרי ההגנה העצמית, מאשר על עצם התרחשותם. רחל לוינר הזכירה רק את החיילים בדימוס כמועמדים אפשריים לכוחות-המגן היהודיים. אך ניתן להצביע על קבוצה קטנה נוספת, שחבריה היו בחוקת מועמדים מוכשרים להתגוננות: אותם הסטודנטים היהודיים באוניברסיטאות הגרמניות שנטו אל תנועת ה„בורשנשאפטן“ (איגוד-הסטודנטים) המתגבשת והולכת, והדוגלת בהגנה על הכבוד בדרכרב. אמנם, לפני שנת 1819 נתקבלו רק יהודים ספורים לשורות האיגודים, כאשר אלו גילו ברובם הסתגרות מובהקת בפני זרים וטיפחו אף את שגאת ישראל. אך היו גם אגודות בעלות גוון ליבראלי יותר, שקירבו אחדים מן היהודים, שאתם נפגשו באולמי ההרצאות, והשפיעו עליהם השפעה ניכרת. בעיקר בהידלברג השתחרר חלק מן הסטודנטים מרוח ה„גרסנזקניה“ של הפרופסור יעקב פריס, ידוע לפחות על יהודי אחד — היינריך מארקס — שהיה מקורב אל החוג הזה.²³

ודווקא בהידלברג מילאו הסטודנטים תפקיד נכבד ביותר בהגנה על היהודים ובפזורים של פורעי „הפיהפ“. אך מתוך הדיווחים המרובים על מאורעות היידלברג אין ללמוד, אם היו יהודים בין הסטודנטים שהתייצבו אל מול הפורעים, או אם סטודנט יהודי זה או אחר היה בין יוזמי הפעולה. ידוע רק שפרופסור או שניים עודדו את הסטודנטים להתערבותם המוויינת לטובת היהודים.

מעורפלים עוד יותר הם הדיווחים על ראשית הפרעות בוורצבורג ועל תפקיד הסטודנטים בפרשה. לפי מסורת אחת — המובאת בצורה מקוטעת אצל גרץ²⁴ ובצורה מתוקנת, אך מגמתית, אצל שטרלינג²⁵ — שימשה הפגנת סטודנטים מוצא למהומות, ולפחות חלק מהם השתתף במעשי האלימות נגד היהודים. אפס, מסורת זו מליאה סתירות. הפגנת הסטודנטים ביום 2 באוגוסט נרעדה, לפחות בראשיתה, להכריע אהדה לפרופסור בהר, מליץ-ישר לעניין היהודים. כן היה הפרופסור השני המעורב בפרשה, רינגל, ידוע באהדתו לזכויות היהודים. ולא עוד, אלא מן המאורעות בהידלברג ניתן להסיק, שבין הסטודנטים לבין אורחי העיר שררה מתיחות ניכרת —

כנראה בשל הזכויות האוטונומיות של האוניברסיטה ושל „האזרחים האקדמיים“, אשר התנשאו לא־פעם על העירונים ועוללו להם תפוללים שונים. ועובדה היא שבין 23 הנאסרים במחנות וירצבורג לא היה אף סטודנט אחד. גם בדו־יחסות הרשמיים לא נזכרו אנשי האוניברסיטה אפילו במלה אחת. לעומת זאת נמשכה דווקא המתרחות בין פרופסורים וסטודנטים נרחב, ובין אזרחי העיר מאידך: כאשר שכנו במקצת ההתקפות על היהודים, הגיע תורו של פרופסור ברנדל, שאותו הטרידו צעירי תאזרחים במשך החודשים אוגוסט וספטמבר במכתב־רישיתנה ואף באימי רצח.²² כללו של דבר — אפשר להעלות אמנם על הדעת, שראשית המחנות כ־2 באוגוסט נעוצה היתה בהפגנת־סטודנטים; אך בשעה שהמוני העירונים ניצלו את ההססה ופנו נגד היהודים, לא זו בלבד שהסטודנטים ברובם המכריע לא נטלו חלק בהתנפלות, אלא לפי מסורת אחת אף „סייעו בידי חבריהם הסטודנטים היהודיים“. פסקה קטנה זו, שהופיעה רק בעתונים הולנדיים וצרפתיים,²³ היא הרמז היחיד לכך, שסטודנטים נוצרים באו לעזרת היהודים. אך ממנה משתמע גם, שסטודנטים יהודיים נטלו חלק פעיל במעשי ההתנגדות של וירצבורג. העדות הזאת אמנם קלושה, אבל המעשה הוא סביר למדי, והטעם להצנעת חלקם של הסטודנטים היהודיים פשוט: הם לא היו מבני המקום, ומי יכירם בין חבריהם? זאת ועוד: אף הסטודנטים היהודיים דאז לא הבלישו במיוחד את יהדותם, ולכן במידה שנטלו חלק בהגנה עצמית, העדיפו לעשות זאת כחלק מציבור־סטודנטים רחב יותר. לפיכך אין להתעלם מן האפשרות, שאכן נתקיים שיתוף־כוחות נוצרי־יהודי להגנת היהודים הנחקפים בעיר האוניברסיטה הבאווארית וירצבורג, כשם שאולי נתקיים גם, ובהצלחה יתירה, בהיידלברג שבמדינת באדן.

אפס, הסך הכולל של מעשי ההתנגדות היהודיים בימי פרעות „הפ־הפ“ נשאר דל. רק בהאמבורג נוצרה, כאמור, בקרב הצעירים ה„מדרניים“ מסורת מסויימת של שימוש בכוח־הזרוע במאבק על זכויותיהם. לעומת־זאת לא מצאו פעולות ההגנה העצמית במקומות אחרים המשך אירגוני או אידיאולוגי, לא בין הסטודנטים ולא בקרב החיילים המשוחררים היהודיים, באשר אלה אף אלה נטו, לפי כל נתוני התפתחותם, להבלעת זהותם היהודית ולהדגשת השתייכותם לציבור הגרמני ה„מתקדם“.²⁴

הערות

1. על השם, על גורמי הפרעות ומהלכן בערים הראשיות, לרבות דעותיהם של היסטוריונים יהודיים עליהן, השוות את המאמר המצטט:

Eleonore O. Sterling, 'Anti-Jewish Riots in Germany in 1819; A Displacement of Social Protest', *Historia Judaica*, XII, No. 2, New York, 1960, pp. 105–142.

2. המקומות הם: א) באואריה: וירצבורג, זמראך, רימפאר, באמברג, ביירוית, פירת, צירנדורף; ב) פרנקפורט ע"נ מיין; ג) הפן: קאסל, פולדה, דארמשטאדט; ד) באדן: קארלסרוהה, היידלברג, מאנהיים; ה) וירטמברג: קינצלסאך, ועוד כפרים אחרים; ו) פרוסיה: דיסלדורף, אמריק, קובלנץ, וספרים אחרים במחוז. באחד מהם נסמכו המהומות לעילית'דם; דאנציג, אלבינג, קניגסברג, וכן התנהלה העמולה לפרצות ב"4 מקומות נוספים; ז) סאכסוניה: לייפציג, דרודן; ח) פפריגות הקפנות: גירוש מן העיר, מיינינגן, גיסטלי (מקלנבורג).
3. המקומות מחוץ לקופנהגן הם: סקאגלוי, ורדינגבורג, אודנזי, הלסינגאר, הילרוד, נסטד.
- Dr. Willi Victor, Die Emanzipation der Juden in Schleswig-Holstein, Wandsbek, 1913, p. 12.
4. דוגמה לכרח כוח הדפס בנוסחה לספר:
Eleonore Sterling, Judenhaus, Die Anfänge des politischen Antisemitismus in Deutschland (1815-1850), Frankfurt 1909, p. 171.
5. בכפר דורמאגן בפלך נויס:
Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, Oberpräsidium Köln/511, fol. 63 seq.
6. למשל בדאנציג: הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי, ירושלים (אמל"ע), ענבון איתמר פריינד: D-U/4, p. 17-24.
7. למשל צבי חי גרץ, תולדות היהודים, מהד' ב', כרך א', עמ' 334 (גרמנית).
8. למשל אליגור שטרלינג, כמו בהערה 1.
9. פירוש למהותה זו של האנטישמיות החדשה: י. טורי, מהומה ומבוכה במהפכת 1848, מרחביה, 1968, עמ' 115-119.
10. מחוץ דרייה הקומיסאר הממשלתי פון הרטלינג, שוועקר על הקירת המהומות בהיידלברג: General-Landesarchiv Karlsruhe, 236/5505, 30.8.1819.
11. שם, 231/1423, בקשה להפחתת מספר היהודים מאת המועצות גאלינגן, ראנגר, ואנגן, 22.6.1819.
12. טורי, מהומה ומבוכה, עמ' 130 ואילך.
13. כשמונה-עשר נסיונות להתנגדות ביסס פרשת שנת 1848 נזכר בספרי הג"ל, פרק 1.
14. צ"ה גרץ, שם, עמ' 335 (גרמנית). גרץ רטן, כי מקורו היה שתן ברלינאי, אך אינו מפרס את שמו. הוא משבח אמנם את ה"האודה"אונד שפינרשה צייטונג" על "דייווחי השקטים והענייניים" (שם, עמ' 337, הערה 1), ואולם אין להסיק מכך שהפרט הנזכר חופיע דווקא בו. אם זכרנו אינו מטעני, ראיתי את העניין הנידון דווקא ב"אלגמיינה פרויסשה שטאטס-צייטונג", אך ציון המקור הושמט מן הכרסמת, ואינו ניתן בשלב זה לשיחזור מדויק.
15. דריחות כאלה על פרעות וירצבורג במקומות הבאים:
Bayerisches Staatsarchiv Amberg, Reg. Oberpfalz, K. d. J. 1140;
Bayerisches Staatsarchiv Würzburg, 6-Akt/3971;
Hauptstaatsarchiv München, Allg. St. A/MF 63876.

16. Bayerische National-Zeitung, München, Nr. 213 (7.9.1819).
מעניין שאף כתבה מאוחרת זו מסתמכת על דריה שראה אור ב„אלגמיינה פרווינציהל שטאטס-צייטונג“, כפי שנזכר בהערה 14.
17. משפט זה, וגם הפרטים הבאים, שם, מס' 198 (20.8.1819), מפרנקפורט.
18. מקום נכבד בדאגת אוסטריה לשלום היהודים בעיר תפסה החרדה לכספים השמורים במרתפי בית רוטשילד והמיועדים לסילוק תשלומי הריבית על מלוות הממשלה האוסטרית. על כך ועל התערבות השגרירים:
Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien, Staatskanzlei, Dt. Akten, fasc. 146 b; Geheimes Bayerisches Staatsarchiv München, Ma 9620.
- עותק מן הכרוז צורף לדריה השגריר האוסטרי תשכר בחיק תזכר שבארכיון הווינאי.
19. למשל: Bayerische National-Zeitung, Nr. 209 (2.9.1819), p. 724; Nr. 221 (18.9.1819), p. 772.
20. Staatsarchiv Hamburg, Cl. VII, lit. No. 18, vol. 8, fasc. 1 (30.8.1819).
21. ספר הפרוטוקולים של ועד הקהילה: אמלצ'י, D-AHW/273a JJ, p. 42.
22. שם, עמ' 34–36.
23. שם, עמ' 42.
24. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, 1143/3227, fol. 448.
25. שירות-חובה ליהודי וירטמברג הונח כבר בשנת 1806, אך עדיין הותר להם לפדות עצמם מן השירות על-ידי תשלום סכום חד-פעמי. דווקא בימי הפרעות, בחיק מיום 17.8.1819, בוטל תשלום דמי הפדיון, והובה השירות הוטלה על היהודים כעל האחרים, אף-על-פי שטרם נהנו מזכויות-אזרח שוות.
A. Tänzer, Die Geschichte der Juden in Württemberg, Frankfurt a.M. 1937, p. 14.
26. בעצם הגשת התלונה היה משום איטן, שכן במקרים רבים פחדו יהודים מנקמת החושבים ושחקו על התגוררות מן הסוג הנ"ל.
27. כבר בספרי הזכר בהערה 3 הבעתי את ההשערה, שגרעניי ההתנגדות של שנת 1848 נמצאו אולי בפלוגות יהודיות של המשמרות האזרחיים. זאת ניתן לבסס השערה זו על עובדות אחדות, החל בימי המהפכה הצרפתית וכלה במהפכת 1848. המקרה הקדום ביותר נודע ממנצא. שם נתקיימה בחורף 1791/8 יחידה יהודית של משמר-חלילה, שהיתה מורכבת משישה אנשים.
Staatsarchiv Mainz, Französische Akten (1798–1814), Fasc. 119.
- והמקרה האחרון אירע בימי מהפכת 1848, כשבצעירה רינה שבהסן הוקם משמר-חלילה מבני הקהילה היהודית (אמלצ'י – D-GA Rhina 11).
28. אל אחיה לודוויג רוברט בקאלסרוהה. ברלין, 29 באוגוסט 1819.
29. על יעקב פריס, ה„גרמנוניה“, היינריך מארקס והמצב בחולברג, ר':
O. F. Scheuer, Burschenschaft und Judenfrage, Berlin, 1927, p. 14 F., 17.21f.
30. ר' למשל: Bayerische National-Zeitung, Nr. 209, 2.9.1819, p. col. 12.
31. צ"ה גרץ, כמו בהערה 7.

E. O. Sterling, op. cit., p. 121—122. 32

Bayerisches Staatsarchiv Würzburg, 6-Akt/3971. 33

Nederlandsche Staatscourant (S'Gravenhage, 12.8.1819) ; Moniteur
Universal (Paris, 14.8.1819). 34

א. שטרלינג (שם, הערה 8), המזכיר עמונים אלו, אינה משתמשת בבידוע לתיקון
תיאורה.

35. ביטום מעמיק יותר של חקירה זו ודיון על חלקם של צעירים דתיים בחוגי העצמיה
בספרי הנ"ל, עמ' 89—98.

Ever since his arrival in Israel, he has served in Tsahal, attaining major posts of command. He left the army a short time ago to head the "Yad Veshem" executive.

JERZY ROSS: *The "Red Star of David" in the Warsaw Ghetto.*

In this number we present the reader with an additional chapter of the memoirs of Jerzy Ross, a new immigrant from Poland. A journalist and a writer, Ross was also active in the diplomatic service of the Polish State. In the former chapter we published, Ross related his experiences in the period he spent at the labour camp of Poniatov. In this chapter, he describes his life in the Warsaw ghetto till the revolt broke out, during the battle and the events preceding his expulsion to Poniatov.

Jerzy Ross worked in the "Red Star of David" founded by the Judenraat.

The activity of this organisation has a unique historic value and the writer's story is one of the few sources from which we can learn about it, as there is no documentary evidence whatsoever.

Dr. MARK DWORZECKI: *The Tenth Anniversary of the Eichmann Trial — Summary and Conclusions.*

Dr. Mark Dworzecki of the Bar-Ilan University publishes an article about the lessons of the Eichmann trial. The article includes a detailed account of the events following his capture, before the trial opened. The trial itself is also described extensively together with procedures adopted and the chapters of evidence. In conclusion, Dworzecki reviews the journalistic and literary harvest following the trial and analyses the opinions and viewpoints in the controversy concerning Hanna Arendt's book — "Eichmann in Jerusalem".

The scientific section opens with Proftssor YAACOV TURF's paper which presents us with findings so far unknown, concerning the Jewish resistance to the "Hep! Hep!" antisemitic movement, active in the first quarter of the nineteenth ctatury in Germany.

Professor L. LIPSHER, former member of the Slovakian Academy of Science, now living in Switzerland, publishes an